

І.І. Караткевіч (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

І. СВЯНЦІЦКІ АБ ПЕРАЕМНАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ МОЎНА-КУЛЬТУРНАЙ ТРАДЫЦЫІ

Ключавыя словы: Іларыён Свянціцкі, беларуская літаратура, пераемнасць моўнай і літаратурнай традыцыі.

1. Украінскі вучоны, этнограф, стваральнік і першы дырэктар Львоўскага Нацыянальнага музея *Іларыён Свянціцкі* (укр. Іларіон Свенціцький) шмат зрабіў для развіцця ўкраінска-беларускіх адносін і станаўлення ўкраінскага беларусазнаўства. Яго продкі паходзілі з Беларусі, таму ён захапіўся беларускай гісторыяй, мовай і літаратурай. Сярод яго выкладчыкаў у Львоўскай акадэмічнай гімназіі быў беларус Паўло Смалікоўскі (Павло Смоліковський), які, акрамя англійскай, нямецкай, французскай і італьянскай, валодаў яшчэ і беларускай мовай. Гэта не магло не паўплываць на будучага славіста.

З’яўляючыся заснавальнікам і першым дырэктарам украінскага Нацыянальнага музея ў Львове, І. Свянціцкі пачаў укамплектоўваць спецыяльны беларускі аддзел. Гэта было зроблена па просьбе беларускіх нацыянальна свядомых дзеячаў, якія жылі ў Львове, паколькі ва ўмовах тагачаснай Расіі пра беларускі народны музей не магло быць нават размовы.

На пачатку ХХ ст. І. Свянціцкі тройчы наведваў Беларусь (у 1904, 1906 і 1907 гг.), у выніку чаго сабраў шэраг экспанатаў, якія сведчылі пра самабытнае мастацтва беларускага народа, – беларускія старадрукі, сліцкія паясы і інш.

І. Свянціцкі падтрымліваў асабістыя і пісьмовыя сувязі з грамадскімі і культурнымі дзеячамі Беларусі. У 1926 г. ён нават быў запрошаны да ўдзелу ў Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу, аднак не наведваў яе, але даслаў прывітальнае слова.

У бібліятэцы І. Свянціцкага беларусістыка складала некалькі сотняў выданняў. Пераважная большасць гэтых прац зараз захоўваецца ў Львоўскай нацыянальнай навуковай бібліятэцы Украіны імя Васіля Стэфаніка. Сярод іх творы беларускіх аўтараў, у прыватнасці Янкі Купалы і Якуба Коласа, на старонках якіх алоўкам зроблены заўвагі, а таксама пераклады на беларускую мову Сафокла, А. Дадэ, О. Уайльда, Э. Ажэшкі і інш. [2, с. 29]. Сваімі даследаваннямі І. Свянціцкі зрабіў значны ўнёсак у развіццё украінскай і беларускай культур, пацвердзіўшы жыццяздольнасць і плённасць супрацоўніцтва двух народаў.

2. Падчас свайго трэцяга візіту ў Беларусь І. Свянціцкі асабіста пазнаёміўся з Янкам Купалам і яго паэтычнымі творами. У наступным годзе львоўскі вучоны выдаў брашуру *«Відроджэння білоруськаго письменства»* («Адраджэнне беларускай літаратуры», 1908 г.) – не толькі першую выдадзеную за мяжой працу па беларускай літаратуры, але і першае

паглыбленае вывучэнне беларускай літаратуры, пачынаючы з часоў дзейнасці Ф. Скарыны і заканчваючы сучаснымі І. Свянціцкаму аўтарамі.

Наступны артыкул пра развіццё беларускай літаратуры «*Асновы відроджэння білоруського письменства*» («Асновы адраджэння беларускай літаратуры», 1914 г.) ахоплівае шэраг пытанняў, звязаных з правам беларусаў на незалежнае культурнае жыццё. У ім разглядаецца ідэйная аснова беларускай літаратуры і дзейнасць прадстаўнікоў польска-беларускай (В. Дунін-Марцінкевіч, І. Манькоўскі, Ф. Багушэвіч) і руска-беларускай (М. Каяловіч, Е. Раманаў, А. Сапуноў, А. Пшчэлка) «арыентацыі» [1]. Асобны раздзел «Беларускія пісьменнікі» распавядае пра творчасць Якуба Коласа і Янкі Купалы. У сваіх высновах І. Свянціцкі адзначае, што новая беларуская літаратура, як і кожная народная літаратура, з'яўляецца вынікам росту ўнутраных духоўных сіл народа і выяўленнем натуральнага развіцця беларускай нацыі, а праз яе і ўсіх усходніх славян. Дапаўняе гэтыя працы яшчэ адно даследаванне вучонага – «Розквіт культурна-нацыянальнага жытця Східнай Білорусі» («Розквіт культурна-нацыянальнага жыцця Усходняй Беларусі», 1928 г.), у якой І. Свянціцкі таксама абгрунтаваў заканамернасць беларускага нацыянальнага літаратурнага працэсу як вынік натуральнага развіцця нацыі.

3. У невялікай па аб'ёме брашуры «*Відроджэння білоруського письменства*» («Адраджэнне беларускай літаратуры») І. Свянціцкі падкрэсліў народнасць беларускай літаратуры, зрабіў аналіз творчасці Ф. Багушэвіча, Янкі Лучыны, Янкі Купалы, Якуба Коласа, А. Пашкевіч. Пры гэтым украінскі навуковец адзначыў, што пісаў свае даследаванні на падставе асабістых назіранняў у Віцебску, Мінску і Вільні ў 1904–1905 гг. і прамых непасрэдных зносін з беларускімі людзьмі [2, с. 29]. З гэтай працы ўкраінская грамадскасць даведалася пра першыя творы Якуба Коласа і Янкі Купалы, на прыкладзе вершаў якіх І. Свянціцкі апісаў грамадскае жыццё тагачаснай Беларусі. У 1909 г. гэтая брашура была перакладзена і апублікавана на беларускай мове, але царская цэнзура адразу ж забараніла яе з прычыны наяўнасці ў ёй вершаў Янкі Купалы “Што ты спіш?..” і “Там”. Аднак ужо ў 1918 г. прафесар М. Янчук выдаў гэтую працу на рускай мове і выкарыстаў у вучэбным курсе Беларускага народнага ўніверсітэта, які быў адкрыты ў Маскве ў 1918 г.

Гэтая праца паслядоўна абгрунтоўвае працэс *пераемнасці* гісторыка-культурнага і літаратурнага развіцця Беларускіх зямель. Аўтар пачынае вопіс беларускага пісьменства з грамат і прававых актаў XIII–XVII ст., згадвае імёны і працы Ф. Скарыны, С. Буднага, Р. Хадкевіча, выданні братаў Мамонічаў, Катэхізіс Л. Зізанія, Граматыку 1596 г., Статут Літоўскі 1588 г. і творы праваслаўна-каталіцкай палемікі к. XVI–XVII стст. Адрозна ж пасля гэтага І. Свянціцкі пераходзіць да багатай народнай славеснасці, сабранай на працягу XIX ст. Я. Чачотам, П. Шэйнам, І. Насовічам і інш. [3, с. 3]. Такім чынам, моўны і літаратурны працэс перыяду сярэдзіны XVIII ст. аўтарам не асвятляецца.

Даследчык сцвярджае, што беларуская літаратура пачалася сем стагоддзяў таму: «сваёй граматычна-слоўнікавай сувяззю з народнай славеснасцю яна дала доказ унутранай працягласці літаратурнага беларускага жыцця; а выступіўшы цяпер у чыста-народным уборы, яна з’явілася толькі законнай спадчынніцай сваіх папярэдніц, плёнам культурна-палітычнага развіцця – як Расіі наогул, так Беларусі перадусім» [3, с. 4, пераклад наш – *І.К.*].

Па словах І. Свянціцкага, беларуская мова пераважала ў праўна-палітычных актах і граматах XIII–XV стст.; у XVI ст. назіраецца ўплыў на яе лаціна-польскай і нават нямецкай тэрміналогіі. А з XVII ст. “лаціна-польскі ўплыў каталіцтва і уніі павялічыўся настолькі, што ўсходне-руская Маскоўшчына стала глядзець на сваю заходнюю сястру Беларусь вельмі непрыхільным вокам, як на варожую чужаніцу, польскую рабыню. Не дзіва – бо каталіцтва і унія аддалялі абодва бакі ўсё больш і больш адзін ад аднаго” [3, с. 4–5, пераклад наш – *І.К.*].

Аўтар лічыць, што асаблівасці культурна-рэлігійнага жыцця Беларусі XVII ст. заглушылі беларускае сацыяльна-літаратурнае жыццё “мала што не на паўтара стагоддзя” [3, с. 5]. Больш за тое, наступны беларускі літаратурны рух быў абумоўлены тым, што ўжо названы “лаціна-польскі ўплыў” і дзейнасць царкоўна-манахійскіх школ паспрыялі спецыфічнасці беларускай рэлігійнай абраднасці. І хаця даследчык не называе імёнаў аўтараў і беларускамоўных літаратурных твораў перыяду сярэдзіны XVIII ст., усё ж ён пералічвае ў якасці асноўных складнікаў старой беларускай пісьменнасці богаслужбовую і царкоўна-дыдактычную літаратуру, летапісы, апавядальна-павучальныя зборнікі жыцця святых, рэлігійныя песні [3, с. 6–7]. Да новых, “больш жывых і галосных клічаў” аўтар адносіць рэлігійныя песні падчас пераследавання уніі і некаторыя пракламацыі канфесійнай жа тэматыкі [3, с. 7].

Такім чынам, апісваючы культурна-моўны і літаратурны працэс на Беларусі ў яго развіцці і пераемнасці традыцыі, І. Свянціцкі адзначае “закансерваваны” характар гэтага працэсу ў перыяд XVIII ст., адсутнасць падчас яго дынамікі і засяроджанасць на абслугоўванні канфесійных патрэб. Аднак менавіта гэтая “закансерваванаць” і сталася крыніцай народнай асновы сучаснай літаратуры Беларусі.

Літаратура

1. Білорусь у дослідах та виданнях наукового товариства ім. Шевченка [Электронны рэсурс] // Наукове товариство імені Шевченка, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – Рэжым доступу: http://encyclopedia.com.ua/search_articles.php?id=320. – Дата доступу: 14.01.2022.

2. Кріль, М. Львів в українсько-білоруських культурних зв’язках початку ХХ ст. /М. Кріль // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: 36. на-ук. пр. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип’якевича, 2008. – Вип. 17. – 636 с. – С. 28–34.

3. Святицький, І. Відроджене білоруського письменства / Д-р Іляріон Святицький. – Львів: З друкарні “Народової” (Манецьких), 1908. – 58 с.